

AHMAD YASSAVIY HIKMATLARINING NASHRIY MANBALARI: QIYOSIY TAHLIL

Odina Nosirova

*Qo'qon davlat universiteti, O'zbek tili va adabiyoti
yo'nalishi 1-bosqich magistranti*

Annotatsiya

Maqolada Ahmad Yassaviy hikmatlarining turli yillarda nashr etilgan ikki manbasi — 1991-yilda G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyotida chop etilgan "Hikmatlar" hamda 2018-yilda "Navro'z" nashriyotida nashr qilingan "Devoni hikmat" kitoblari qiyosiy ko'rib chiqiladi. Birinchi hikmat misolida matn tarkibi, bandlar ketma-ketligi, imlo va tinish belgilariga doir ayrim jihatlar muhokama qilinadi. Shuningdek, mumtoz adabiy merosni ishonchli manbalar asosida o'rganishning bugungi ma'naviy-ma'rifiy siyosat bilan bog'liq ahamiyati yoritiladi.

Kalit so'zlar: Ahmad Yassaviy, hikmat, "Devoni hikmat", nashriy manba, matnshunoslik, qiyosiy tahlil, imlo, adabiy meros.

Kirish

Ahmad Yassaviy turkiy tasavvuf adabiyotining yirik namoyandalardan biri hisoblanadi. Uning hikmatlari asrlar davomida xalq orasida o'qilib, ma'naviy tarbiya, axloq, sabr, tavba, kamtarlik va insonparvarlik g'oyalarini targ'ib qilib kelgan. Hikmatlarning qadri faqat diniy-falsafiy mazmuni bilan emas, balki turkiy adabiy til va she'riy tafakkur tarixidagi o'rni bilan ham belgilanadi.

Yassaviy merosini bugungi kun o'quvchisiga to'g'ri yetkazishda nashrlar masalasi muhim ahamiyatga ega. Bir asarning turli yillardagi nashrlarini solishtirish orqali matn qanday berilgani, qaysi imlo me'yorlari qo'llangani, ayrim misra yoki bandlarda farq bor-yo'qligini ko'rish mumkin. Shu jihatdan "Hikmatlar"ning 1991-yilgi nashri va "Devoni hikmat"ning 2018-yilgi nashrini qiyoslash mavzuni amaliy misol asosida o'rganish imkonini beradi.

Nashrlar haqida qisqacha ma'lumot

1991-yilda Toshkent shahrida G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti tomonidan Ahmad Yassaviy "Hikmatlar" nomi bilan chop etilgan kitob 256 betdan iborat. Nashrga tayyorlovchi, so'zboshi va izohlar muallifi Ibrohim Haqqulov bo'lgan. Kitobning titul va bibliografik sahifalarida nashrga oid ma'lumotlar aniq ko'rsatilgan.

2018-yilda esa "Navro'z" nashriyotida "Devoni hikmat" nomli 360 betlik nashr chop etilgan. Kitobni nashrga Ibrohim Haqqul va Nodirxon Hasan tayyorlagan, mas'ul muharrir sifatida Sayfiddin Sayfulloh ko'rsatilgan. Nashr muqaddimasida hikmatlarni

turli qo‘lyozma nusxalar asosida tekshirish va ishonchli matn tuzish maqsadi qayd etiladi. Bu ma‘lumotning o‘ziyoq matnni tayyorlashda manbalarni qiyoslash masalasi muhim bo‘lganini ko‘rsatadi.

Shuni ham hisobga olish kerakki, ikki kitobning nomlanishi va nashrga tayyorlanish usuli bir xil emas. Shu sababli ular orasidagi farqlarni avtomatik ravishda xato yoki matnning buzilishi deb baholash to‘g‘ri bo‘lmaydi. Ayrim o‘zgarishlar tahrir, imlo me‘yorlarini yangilash yoki foydalanilgan matn manbalaridagi tafovutlar bilan izohlanishi mumkin.

Birinchi hikmatning qiyosiy tahlili

Har ikki nashrda birinchi hikmat “Бисмиллоҳ деб баён айлаб ҳикмат айтиб” misrasi bilan boshlanadi. Keyingi misralarda “Толибларга дури гуҳар сочтим мано”, “Риёзатни қаттиқ тортиб қонлар ютуб”, “Ман дафтар соний сўзин очдим мано” kabi ifodalar keltiriladi. Boshlang‘ich bandning mazmuniy yo‘nalishi ikki nashrda ham saqlangan: lirik qahramon hikmat aytish sababini, ma‘rifat izlovchilarga murojaatini va ruhiy tajriba orqali erishilgan fikrlarini bayon qiladi.

1991-yilgi nashrning 41-sahifasida hikmatning boshlanishi, keyingi sahifalarida esa davomiy bandlari berilgan. 2018-yilgi nashrda ham shu hikmatning boshlanishi va keyingi qismlari alohida sahifalarda uchraydi. Yuborilgan sahifalarni solishtirishda ayrim bandlarning joylashuvi va matnning davomiyligi borasida farqlar seziladi. Jumladan, ayrim qismlar bir nashrda mavjud bo‘lib, ikkinchi nashrda ayni tartibda ko‘rinmasligi mumkin. Bunday holatni ilmiy jihatdan qayd etish uchun bandlarni misrama-misra ko‘chirib, nashr va sahifa raqami bilan solishtirish lozim.

Matnshunoslik nuqtayi nazaridan bandning tushib qolishi, boshqa o‘ringa ko‘chirilishi yoki ayrim so‘zlarning o‘zgarishi alohida hodisalar hisoblanadi. Bandning yo‘qligi har doim ham nashriy xato degani emas: u boshqa matn manbasiga tayanish, tahririy tanlov yoki nusxalar o‘rtasidagi farq bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Biroq bunday tafovutlar o‘quvchining hikmatni qabul qilishi va uning tarkibiy yaxlitligini anglashiga ta‘sir etishi mumkin. Shu sababli nashrlararo qiyosda farqni ko‘rsatish bilan birga, uning ehtimoliy sababini ham ehtiyotkorlik bilan izohlash zarur.

Orfografik va tahririy xususiyatlar

Qiyoslashda ko‘zga tashlanadigan jihatlardan biri — imlo va tinish belgilarining berilishidir. Masalan, birinchi banddagi “Риёзатни қаттиқ тортиб қонлар ютуб” birikmasida 1991-yilgi va 2018-yilgi matn tasvirlarida vergulning qo‘llanishi jihatidan farq ko‘rinadi. Bunday farq kichikdek tuyulsa-da, matnni o‘qish ohangi va sintaktik bo‘linishini belgilashi mumkin.

Shuningdek, eski nashrlarda arabiy-forsiy so‘zlar va ayrim turkiy shakllar o‘sha davrda amal qilgan imlo va tahrir tamoyillariga muvofiq berilgan bo‘lishi mumkin. Keyingi nashrlarda esa so‘zlarning yozilishi, tinish belgisi yoki matnni sahifaga joylashtirish usuli o‘zgargan bo‘lishi ehtimoldan xoli emas. Bunda imlo tafovutlarini mazmuniy o‘zgarishlar bilan aralashtirmaslik kerak. Masalan, tinish belgisining farqi matnning g‘oyasini o‘zgartirmasligi mumkin, biroq bir yoki bir necha misraning tushib qolishi matn tarkibiga bevosita ta‘sir qiladi.

Shu bois maqolada uch turdagi tafovutni alohida ko‘rsatish maqsadga muvofiq: birinchisi — tarkibiy farqlar, ya‘ni bandlarning tushib qolishi yoki o‘rin almashishi; ikkinchisi — leksik va grammatik farqlar, ya‘ni ayrim so‘z shakllarining o‘zgarishi;

uchinchisi — orfografik va punktuatsion farqlar. Bunday tasnif tahlilni aniqroq qiladi va kuzatilgan holatlarni bir-biridan ajratishga yordam beradi.

Mavzuning ma'naviy-ma'rifiy ahamiyati va davlat siyosati bilan bog'liqligi

Ahmad Yassaviy merosini o'rganish faqat adabiyot tarixi doirasidagi masala emas. Hikmatlarda ilgari surilgan kamtarlik, halollik, mehr-shafqat, yetim va muhtojlarga g'amxo'rlik, nafsni tiyish kabi g'oyalar bugungi ma'naviy-ma'rifiy tarbiya uchun ham ahamiyatlidir. Shu sababli mumtoz asarlarni ishonchli nashrlar asosida o'rganish, ularning mazmunini yosh avlodga to'g'ri yetkazish madaniy merosni asrashning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

O'zbekiston taraqqiyotiga oid strategik hujjatlarda ma'naviy taraqqiyot, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni asrash, ta'lim sifatini oshirish hamda yoshlarning ma'naviy dunyoqarashini rivojlantirish masalalariga e'tibor qaratiladi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni bilan tasdiqlangan 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi va 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmon bilan tasdiqlangan “O'zbekiston — 2030” strategiyasi doirasidagi ma'naviy-ma'rifiy va ta'limga oid maqsadlar mazkur mavzuning dolzarbligini anglashga yordam beradi.

Bu hujjatlarni Yassaviy hikmatlari nashrlariga bevosita maxsus ko'rsatma bergan hujjatlar sifatida talqin qilish to'g'ri bo'lmaydi. Biroq ularning umumiy yo'nalishlari — tarixiy-madaniy merosni asrash, ta'lim va ma'naviyatni rivojlantirish — mumtoz adabiy manbalarni ilmiy asosda o'rganish bilan mazmunan bog'lanadi. Nashrlar qiyosi orqali matndagi farqlarni aniqlash esa merosni ehtiyotkorlik bilan talqin qilish va undan ta'lim jarayonida foydalanish uchun zarur ilmiy zamin yaratadi.

Xulosa

1991-yilgi “Hikmatlar” va 2018-yilgi “Devoni hikmat” nashrlarini qiyoslash Ahmad Yassaviy merosini o'rganishda nashriy manbalar bilan ishlash muhimligini ko'rsatadi. Birinchi hikmatning boshlang'ich qismida mazmuniy yaqinlik saqlangan bo'lsa-da, matnning ayrim qismlarini berish, bandlar tartibi, tinish belgilari va imlo xususiyatlari bo'yicha tafovutlarni alohida tekshirish zarur.

Maqola doirasidagi kuzatishlar yakuniy matnshunoslik xulosasi emas, balki ikki nashrni yanada batafsil solishtirishga yo'naltirilgan dastlabki tahlil sifatida qaralishi kerak. Keyingi bosqichda har ikki nashrdagi hikmat to'liq ko'chirilib, bandlar jadval shaklida qiyoslanishi, har bir farqning sahifasi qayd etilishi va imkon bo'lsa, boshqa nashrlar yoki qo'lyozma manbalari bilan tekshirilishi maqsadga muvofiq. Shunda hikmat matnidagi o'zgarishlarni aniqroq tasniflash va ularning sabablarini asosliroq izohlash mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Яссавий, Аҳмад. Ҳикматлар / таҳрир ҳайъати: А. Қаюмов ва бошқ.; нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи И. Ҳаққулов. — Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1991. — 256 б.

2. Яссавий, Хожа Аҳмад. Девони ҳикмат / нашрга тайёрловчилар Иброҳим Ҳаққул, Нодирхон Ҳасан; масъул муҳаррир Сайфиддин Сайфуллоҳ. — Тошкент: Наврўз, 2018. — 360 б.